

DADES SOBRE EL CLERGAT URGELLÈS
QUE INTRODUÍ LA LITÚRGIA CATALANONARBONESA
AL BISBAT DE PALÈNCIA EN EL SEGLE XI

per RAMON ORDEIG I MATA

RESUM

La documentació aportada en aquest article confirma la tesi de Juan Pablo Rubio Sadia sobre l'origen català dels clergues que introduïren el ritu romà a la catedral de Palència arran de la seva restauració l'any 1034. A més del paper essencial en aquesta restauració del bisbe Ponç d'Oviedo, antic abat de Tavèrnoles, també s'entreu la intervenció de sant Ermengol, bisbe d'Urgell. Un seu renebot, membre de la casa vescomtal de Conflent, morí a Palència el 1071 i féu un llegat als clergues de Sant Antolí, és a dir, de la catedral palentina. Un bisbe i un ardiaca de Palència apareixen actuant en el bisbat d'Urgell els anys 1076 i 1090. Són dades, entre d'altres, que mostren el context històric en què es produí el fenomen excepcional de la penetració de la litúrgia catalanonarbonesa en el bisbat de Palència.

Paraules Clau: Litúrgia catalanonarbonesa, clergat urgellès, Palència, segle XI.

ABSTRACT

The documentation presented in this article confirms the thesis of Juan Pablo Rubio Sadia on the catalan origin of the clergy that introduced the Roman rite in the cathedral of Palencia in the occasion of its restauration in 1034. Apart from the essential role in this matter of the bishop Ponç of Oviedo, ancient abbot of Tavèrnoles, one can guess in addition the intervention of saint Ermengol, bishop of Urgell. A great-nephew of him, a member of the viscountal house of Conflent, died in Palencia in 1071 and made a legacy to the clergy of saint Antolín, that is, those of the Palentine cathedral. A bishop and an archdeacon of Palencia are acting in the diocese of Urgell between 1076 and 1090. These are some data, among others, that show the historical context in which the exceptional phenomenon of the penetration of the Catalan-Narbonese Liturgy in the diocese of Palencia came to be.

Keywords: Catalan-Narbonese Liturgy, urgellian clergy, Palencia, XI century.

Juan Pablo Rubio Sadia, en un article publicat dins la *Miscel·lània Litúrgica Catalana* el 2010¹ i en la seva tesi doctoral, editada el 2011,² aporta arguments decisius per atribuir a bisbes i clergues catalans el fet excepcional de la penetració de la tradició litúrgica catalanonarbonesa en el bisbat castellà de Palència arran de la seva restauració vers l'any 1034, gairebé mig segle abans de la implantació a Castella i Lleó del ritu romà per obra del concili de Burgos de 1080. El primer capítol de la tesi porta per títol «La infiltración religiosa franco-catalana en la Iglesia de Palencia durante el siglo XI».

En els apartats que dedica a l'episcopat i al capítol palentins del segle XI, Rubio es refereix al restaurador de la seu palentina, l'abat Ponç de Tavèrnoles, bisbe d'Oviedo,³ i a Bernat I (1034-1043), primer bisbe titular de Palència, del qual fa palès el seu origen català. Quant als successors de Bernat I, només per raó dels seus noms, insòlits a la Tierra de Campos, li permet afirmar amb força seguretat que els bisbes Miró (1043-1062), Bernat II (1062-1085) i Ramon I (1085-1108) eren també d'origen català. Això no obstant, no amaga pas que altres autors consideren que aquests bisbes o alguns d'ells eren navarresos o castellans.

Pel que fa al clergat del capítol catedralici, cita un autor, Ch. J. Bishko,⁴ el qual creu que el bisbe Ponç portà amb ell catalans d'Urgell. Per la seva part, Rubio remet de nou, «a falta de datos más explícitos», a l'anàlisi onomàstica de les firmes capitulars per apuntar també a un origen pirinenc oriental d'alguns canonges de Palència.

Un repàs sumari, no pas eshaustiu, de la documentació catalana del segle XI, especialment de la que es guarda als arxius de la Seu d'Urgell,⁵ permet d'aportar algunes de les dades explícites que Rubio trobava a faltar i, d'aquesta manera, confirmar l'origen urgellès d'alguns dels bisbes,

1. J. P. RUBIO SADIA, «La penetración de la tradición litúrgica catalano-narbonense en el obispado de Palencia en el siglo XI», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, XVIII (2010), p. 243-278.
2. J. P. RUBIO SADIA, *La recepción del rito francorromano en Castilla (ss. XI-XII). Las tradiciones litúrgicas locales a través del Responsorial del 'Proprium de Tempore'*, Ciutat del Vaticà, 2011. El mateix autor ha resumit el tema en l'article titulat «Introducción del Rito Romano y reforma de la Iglesia Hispana en el siglo XI: de Sancho III el Mayor a Alfonso VI», a *La reforma gregoriana en España*, vol. 31 de *Presencia y Diálogo*, Facultad de Teología San Dámaso (Madrid, 2011), p. 55-75.
3. Sobre aquest personatge, vegeu M. RIU, «Poncio de Tabernoles, obispo de Oviedo», *Espacio, Tiempo y Forma (UNED)*, sèrie III: *Historia medieval. Homenaje al profesor Eloy Benito Ruano*, 1 (1988), p. 425-436.
4. CH. J. BISHKO, «Fernando I y los orígenes de la alianza castellano-leonesa con Cluny», *Cuadernos de Historia de España*, 47-48 (1968), p. 60-68.
5. Els nombrosos documents del segle XI de la catedral de la Seu d'Urgell han estat editats, en diversos lliuraments, per C. BARAUT, «Els documents, dels anys 981-1010, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell», *Urgellia*, vol. 3 (1980), p. 7-166; *id.* [dels anys 1010-1035], *id.*, vol. 4 (1981), p. 7-186; *id.* [dels anys 1036-1050], *id.*, vol. 5 (1982), p. 7-158; *id.* [dels anys 1051-1075], *id.*, vol. 6 (1983), p. 7-243; *id.* [dels anys 1076-1092], *id.*, vol. 7 (1984-1985), p. 7-218; *id.* [dels anys 1093-1100], *id.*, vol. 8 (1986-1987), p. 7-115.

ardiaques i canonges de Palència, així com constatar la presència en aquella ciutat castellana d'alguns cavallers originaris dels comtats integrats en el bisbat d'Urgell.

Abans, però, d'exposar cadascun d'aquests casos, il·lustrats amb els documents corresponents, val la pena de recordar algunes dades sobre les relacions del bisbat d'Urgell, així com dels comtats que en formaven part, amb el comtat i el regne de Castella durant el segle XI.

RELACIONS AMB CASTELLA

Rubio, abans d'abordar la restauració de la seu palentina i els seus artífexs, dedica un apartat a estudiar el corrent de renovació religiosa que penetrà la Tierra de Campos gràcies sobretot als francs que la travessaven pel camí de Sant Jaume de Galícia. Reporta que un pelegrí de bona hora, l'any 950, fou el bisbe Godescalc de Lo Puèg (Le Puy-en-Velay).

Per la nostra part, hem de recordar, pel que fa al bisbat d'Urgell, que sant Ermengol pelegrinà a Sant Jaume de Galícia l'any 1034, en coincidència precisament amb la restauració de la seu palentina. En el seu testament, atorgat el 14 de desembre de l'any anterior, no es diu res del pelegrinatge que volia fer, però el 3 de desembre de l'any 1035, en fer-se l'adveració sacramental del testament al cap d'un mes de l'accident mortal que havia tingut el bisbe en caure daltabaix del pont de Bar, es féu constar que havia testat «quando volebat Ermengaudus prefatus pergere ad limina beati Iacobi apostoli».⁶

Abans que el bisbe, també devia pelegrinar fins al sepulcre de l'apòstol l'ardiacà urgellès Bernat, traspassat el desembre de 1029, com es dedueix del llegat que féu de cinc mancusos a favor de Sant Jaume de Galícia.⁷ Aquest ardiaca era germà del cèlebre Arnau Mir de Tost, el qual morí a finals de l'any 1071 en tornar precisament de Santiago de Compostel·la.⁸ Altres eclesiàstics i laics urgellesos que testaren abans de pelegrinar a Sant Jaume de Galícia apareixen documentats els anys 1035, 1043, 1045, 1057, 1061, 1074, 1094 i 1099.⁹ De llegats testamentaris a favor de Santiago n'hi ha documentats, només en l'Arxiu Capitular urgellès, els anys 1051, 1052, 1072, 1074 i 1092.¹⁰

Un exemple eloqüent de l'influx dels bisbes, clergues i monjos que travessaven Castella tot viatjant pel camí de Santiago fou la difusió del culte a sant Antoní o Antolí, màrtir sirianès venerat a Pàmies, convertit en el

6. Ambdós documents han estat editats per BARAUT, «Els documents», *Urgellia*, vol. 4, ap. 463 i ap. 478.

7. BARAUT, «Els documents», *Urgellia*, vol. 4, ap. 417 i 428.

8. P. SANAHUJA, «Arnau Mir de Tost, caudillo de la reconquesta en tierras de Lérida», *Ilerda*, vol. 3 (1944), p. 67-69.

9. BARAUT, «Els documents», *Urgellia*, vol. 4, ap. 477; vol. 5, ap. 568, 580 i 588; vol. 6, ap. 696, 697, 734 i 867; vol. 8, ap. 1118 i 1174.

10. BARAUT, «Els documents», *Urgellia*, vol. 6, ap. 642, 654 i 845; vol. 7, ap. 1092.

patró principal de la catedral de Palència cap a l'any 1084, segons Rubio, el qual indica la possibilitat, seguint G. Martínez Díez,¹¹ que les relíquies del sant haguessin arribat a Palència portades pel noble navarrolleonès Rodrigo Galíndez des de Pàmies o des del monestir de Sant Antoni de Roergue. Veurem més endavant que ja en els anys 1071 i 1072, segons dos dels documents publicats en l'apèndix del present article, un cavaller del Conflent que testà a Palència i els seus marmessors feien referència «ad clericos Sancti Antonini» per designar, segons tots els indicis, els clergues de la catedral de Palència (apèndix, docs. 1 i 2). I molts anys abans, el 1019, relíquies de sant Antoni havien estat sebollides dins l'altar de l'església dels sants Joan i Pau de Tella el dia de la seva dedicació.¹² El consagrant fou el bisbe Borrell de Roda d'Isàvena, ordenat el 1017 a la catedral de la Seu d'Urgell en qualitat de bisbe sufragani del bisbe d'Urgell Ermengol.¹³ No podem saber si el bisbe ribagorçà havia obtingut la relíquia de sant Antoni acudint directament al seu sepulcre de Pàmies o si l'obtingué a la seu episcopal d'Urgell, si és que aquesta seu ja n'havia obtingut abans. Això darrer és probable perquè relíquies del sant arribaren aviat també fins al Conflent, com ho prova el sermó del monjo Garsies de Cuixà en esmentar, vers 1043-1046, entre les relíquies del seu monestir, «reliquiae beati Antonini, qui honore dignitatis Domini inlustre martyrium apud Appamiam sustinuit».¹⁴

És interessant de remarcar els vincles entre les seus episcopals d'Urgell i de Ribagorça, amb llurs territoris, perquè així s'entén millor que el rei navarrès Sanç III el Major, comte alhora de Ribagorça des del 1018 al 1025, tingués per mestre i conseller l'abat Ponç de Tavèrnoles i li acabés confiant el bisbat d'Oviedo. Sembla que, entre altres serveis, l'abat Ponç acompanyà la germana del rei, Urraca de Pamplona, fins a Lleó per al seu desposori amb el rei Alfons V. Anys més tard, el 1059, el rei Ferran I de Castella i de Lleó explicava que fou Alfons V qui havia portat a Lleó el bisbe Ponç, oriünd de les terres orientals, que usava el ritu romà.¹⁵

La projecció hispànica del rei Sanç III el Major féu que s'arribés a intitular no sols rei i emperador de Lleó sinó inclús «Hispaniarum rex».¹⁶ L'ús d'aquest darrer títol interessa tenir-lo en compte per entendre que l'escolàstic i gramàtic Borrell o Berill, que actuava a la Ribagorça el 1040, a la catedral de la Seu d'Urgell vers 1040-1051 i a la de Vic vers 1051-1072,

11. G. MARTÍNEZ DíEZ, *La sede episcopal de Palencia hasta 1085*, Palència, 1994, p. 37-42.

12. R. ORDEIG, *Les dotalies de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*, Vic, 1993-2004, doc. 136.

13. BARAUT, «Els documents», *Urgellia*, vol. 4 (1981), ap. 351 i ap. 485.

14. ORDEIG, *Les dotalies*, vol. IV, p. 168.

15. RIU, «Poncio de Tabernoles», p. 431-433. El document de l'any 1059 és editat per T. ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia (1035-1247)*, Palència, 1986, doc. 9, p. 23-28.

16. J. VALDEÓN, *La proyección hispánica de Sancho III el Mayor de Pamplona*, a E. BENITO RUANO (coordinador), *Sancho III el Mayor de Navarra*, Madrid, 2003, p. 25-45.

pogués intitular-se «Hispaniarum grammaticus» o «Hispaniarum scolasticus». ¹⁷ És possible que abans de les dates esmentades s'hagués integrat, tot i ser laic, en el grup de clergues urgellesos, encapçalats per l'abat Ponç, que Sanç III o Alfons V portà fins a Castella i Lleó.

Cal recordar que els llaços de la casa comtal de Ribagorça amb la de Castella, tan estrets durant tot el segle XI, venien de més enrere, atès que la ribagorçana Ava, germana del bisbe Odesind, filla dels comtes Ramon III i Garsenda, s'havia casat abans de l'any 971 amb Garcia Fernández I, comte de Castella. I una filla d'aquest matrimoni, Major, germana del comte Sanç I de Castella, casada amb el comte Ramon IV de Pallars Jussà, acabà els seus dies vers 1035 essent abadessa del monestir castellà de San Miguel de Pedroso. Els vincles familiars dels comtes de Pallars, súbdits dels bisbes d'Urgell en l'orde espiritual, amb comtes i nobles de Castella anaren perdurant al llarg del segle. Artau II de Pallars Sobirà, germà de sant Ot, bisbe d'Urgell, es casà vers 1080 amb Eslonça Martínez, filla de Martín Flagínez, senyor de Cea. ¹⁸

Pel que fa al comtat d'Urgell, és sabut que el comte Ermengol IV tenia establertes unes relacions estretes amb Castella, fins al punt que en el seu testament de 1086 disposà que, en cas de morir essent el seu fill Ermengol menor d'edat, se l'enviés a Castella sota la tutela del rei Alfons VI. L'esmentat fill, Ermengol V, es casà amb María Pérez, filla del comte Pedro Ansúrez, senyor de Carrión, l'any 1095. ¹⁹

BERNAT II, BISBE DE PALÈNCIA

Un document original del 25 de març de 1076, provinent de la canònica de Santa Maria d'Organyà i conservat a la Biblioteca de Catalunya (apèndix, doc. 3), ens posa a les mans la venda que els senyors de Caboet, Guitart Isarn i la seva muller Gebelina, feren a Bernat, bisbe de la seu de Palència, d'una de les vil·les, la d'Espodolla, que tenien a la vall de Cabó, dita llavors vall de Caboet. Per aquesta vil·la el bisbe palentí pagà cent unces d'or de Barcelona. Foren testimonis de la venda, entre d'altres, Arnau Isarn, germà del senyor de Caboet, ²⁰ un abat anomenat Ponç, un home anomenat Guillem

17. Sobre la identitat del gramàtic Borrell o Berill, fill del gramàtic Guibert que s'havia establert a Vic procedent de Lodi, vegeu J. MASNOU, *L'escola de la catedral de Vic al segle XI*, a *Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlhac i el seu temps: Catalunya i Europa a la fi del I mil·lenni*, Vic, 1999, p. 621-634.

18. Per a totes aquestes dades genealògiques, vegeu A. de FLUVIÀ, *Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya*, Barcelona, 1989, així com els arbres genealògics de les diverses dinasties comtals, elaborats pel mateix autor, que es troben dins la *Gran enciclopèdia catalana*, Barcelona, 1970-1980.

19. S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, 1970, p. 26; A. de FLUVIÀ, *Els primitius comtats*, p. 121.

20. Vegeu l'«arbre genealògic dels comdors de Caboet (segles X-XIII)» publicat per C. BARAUT, *Cartulari de la Vall d'Andorra (segles IX-XIII)*, vol. I, Andorra, 1988, p. 22. El mateix arbre es troba dins *Miscel·lània a Dom Cebrià Baraut i Obiols*, Andorra, 2001, p. 418.

Riculf i un altre anomenat Bernat Riculf, aquests darrers germans, a més del levita i jutge urgellès Albertí. Actuà d'escrivà un prevere anomenat Todemar, no identificat en altres documents urgellesos.

El fet que un bisbe de Palència comprés als senyors de Caboet una vil·la en aquesta vall de l'Alt Urgell i que pagués amb moneda de Barcelona indueix a creure que era originari de Catalunya i, més concretament, de la comarca de l'Alt Urgell.

El curiós del cas és que al cap d'onze anys i escaig, el 5 de setembre de 1087, els mateixos senyors de Caboet, Guitart Isarn i Gebelina, tornaren a vendre la mateixa vil·la, ara als germans Guillem i Bernat, fills de Riculf, i a llurs mullers, Estefania i Caritat, respectivament. Els dos germans s'han d'identificar amb els personatges dels mateixos noms que actuaren de testimonis en la venda feta al bisbe palentí el 1076. El preu de la segona venda es fixà també en cent unces o el seu equivalent, sense dir que les unces fossin en moneda de Barcelona.²¹ Firmaren el document, escrit pel diaca Miró, Isarn i Guillem, fills de Guitart i Gebelina, i el levita i jutge Albertí, entre d'altres. En el document no es fa cap referència a la venda feta anteriorment al bisbe Bernat de Palència.

Quina explicació pot tenir aquesta aparent contradicció documental? Una hipòtesi plausible fóra que la primera venda hagués estat anul·lada sense que ens n'hagi arribat cap constància escrita. Però una altra hipòtesi podria trobar-se en el fet que entre les dues vendes hagués mort el primer comprador, el bisbe Bernat de Palència, i que la vil·la venuda hagués revertit en el patrimoni dels venedors. En aquest cas es podria interpretar que l'esmentat bisbe hauria llegat la vil·la als senyors de Caboet o que aquests l'haurien heretat per raó de parentiu. El cas és que, efectivament, el bisbe Bernat de Palència, després d'haver obtingut el títol d'arquebisbe, havia mort l'any 1085.²² Per tant, és versemblant que el bisbe palentí fos de la nissaga dels Caboet.

GUILLEM MIRÓ, ARDIACA DE PALÈNCIA

El 27 de juny de l'any 1090 un tal Guitart Eldemar donà a la canònica de la Seu d'Urgell la part que li pertocava del castell o dels castells edificats en els confins de les marques del comtat d'Urgell, en el lloc de Claravalls i, més concretament, en un indret que el document anomena la Quadra de Sant Ermengol, entre Aguilera i Riudovelles, dins l'actual comarca de l'Urgell. L'interès d'aquest document per al tema que estem tractant està en les firmes dels testimonis, una de les quals correspon a Guillem Miró,

21. Edità el document J. MIRET I SANS, «Los noms personals y geogràfichs de la encontrada d'Organyà en los siglos xè y xiè», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. 8 (1915-1916), p. 534, núm. 133, que el datà de 1088.

22. *Diccionario de historia eclesiástica de España*, vol. III, Madrid, CSIC, 1972-1975, p. 1863 i 1870.

ardiacia de la seu de Palència: «Sig+num Guilelmus Mironi, archidiaconi Palentine sedis» (apèndix, doc. 4). Altres testimonis, alhora visuradors i oïdors, foren el levita Bernat Sunifred i els sacerdots Geribert i Ramon d'Agramunt, població situada a la mateixa comarca de l'Urgell, però més al nord de Claravalls.

Les firmes dels dos sacerdots d'Agramunt fan pensar que l'acte de donació i el mateix document, escrit per un prevere anomenat Miró, devien fer-se en el castell d'Agramunt. Aquesta important i estratègica fortalesa havia estat conquerida pel comte Ermengol III, el qual l'any 1051 en concedí la castlania a Pere Miró, fill de Miró de Ponts.²³

Pel nom de baptisme i pel nom gentilici de l'ardiacia palentí Guillem Miró es dedueix clarament que era català, fill d'un personatge anomenat Miró. La seva presència a l'extrem meridional del comtat d'Urgell, en el castell d'Agramunt, fa sospitar un vincle de parentiu amb els seus castllans. Aquesta sospita es fa més versemblant en llegir el testament de l'esmentat Pere Miró de Ponts, atorgat l'any 1061, pel qual nomenà marmessores la seva mare Oruç a i a la seva muller Sicarda i repartí els seus nombrosos castells i els altres béns entre els seus fills Arnau, Bernat i Ramon, amb el benentès que si morien sense fills legítims l'herència s'havia de repartir entre els seus germans Ramon i Guillem.²⁴ Aquest darrer, Guillem Miró, podria ser el futur ardiaca de Palència. Aquesta identificació, però, no passa de mera conjectura perquè també podria tractar-se de Guillem Miró de Puigverd, documentat el 1091,²⁵ atès que el castell de Puigverd era un dels castells inclosos en el patrimoni llegat per Pere Miró de Ponts el 1061.

PERE GUILLEM D'AIGUATÈBIA, MORT A PALÈNCIA

L'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell conserva el pergami original i diverses còpies dels segles XI-XIII d'un document de l'any 1072, inèdit fins que l'edità el pare Baraut el 1983, que té molt d'interès també per al tema que ens ocupa (apèndix, doc. 2). Val la pena d'entretenir-nos en el seu contingut per la molta informació que conté.

Consta en aquest document que el 12 de gener de l'any 1072 Berenguer Sal·la i Arnau Ermengol feren públiques les darreres voluntats d'un difunt anomenat Pere Guillem i que ho feren sota el jurament requerit, el qual prestaren amb les mans esteses damunt l'altar de l'església de Sant Jaume de Camarola, situada a un centenar de passes del castell de Cornellà de Conflent.²⁶ Segons llur testimoni jurat, Pere Guillem els havia manifestat

23. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*, vol. I, Barcelona, 1993, núm. 7, p. 27-28.

24. ALTISENT, *Diplomatari*, núm. 16, p. 33-34.

25. A. BACH, «Els documents, del segle XI, de l'Arxiu Capitular de Solsona», *Urgellia*, vol. 13 (1996-1997), p. 37-334, doc. 314.

26. Sobre aquesta església, avui desapareguda, vegeu *Gran geografia comarcal de Catalunya*, vol. 14, Barcelona, 1996, p. 142.

les seves disposicions testamentàries, de viva veu, quan es trobava greument malalt en una terra dita Castella, en el lloc anomenat Palència, dins la casa del cavaller Bernat Sal·la. Havia disposat que, si moria de la malaltia que el tenia enllitat, distribuïssin els seus béns de la manera següent. Als canonges de Santa Maria de la Seu d'Urgell els llegava l'església de Sant Feliu i Sant Ermengol d'Aiguatèbia, amb el seu alou, l'usdefruit del qual deixava a la seva mare, anomenada Guisla. També deixava a la seva mare l'usdefruit de l'alou de Dorres, que llegava al cenobi de Sant Miquel de Cuixà, i el de l'alou de Timoneda, llegat a l'església de Santa Maria d'aquest lloc. A la seva germana Beatriu li deixà l'alou de Llupià. També a la seva mare i a les seves germanes llegà tots els altres alous que tenia i que no s'enumeren en el document. No s'esmenten muller ni fills, de manera que cal deduir que era solter. El seu alou principal, vist el patrimoni esmentat, era el d'Aiguatèbia.

Les altres deixes que disposà Pere Guillem d'Aiguatèbia ens són també d'interès. En primer lloc, les del cavall, del mul i del palafre: el cavall, junt amb la sella, el fre, l'escut i la llança, el llegà a Bernat Tetmar; el mul negre, a Arnau Ermengol; i el palafre, amb el fre i la sella, a Berenguer Sal·la. En segon lloc, la del seu valuós mantell de pell de marta, que llegà als clergues de Sant Antoní. D'aquestes darreres disposicions podem deduir que durant l'expedició que el portà fins a Palència el cavaller Pere Guillem, cobert amb el seu mantell de pell de marta i proveït de llança i escut, cavalcava muntat en el seu cavall acompanyat d'un palafrener que muntava el seu palafre, seguits d'un mul negre que transportava el bagatge. És probable que el palafrener fos el mateix Berenguer Sal·la a qui Pere Guillem llegà el palafre.

Disposà també que el seu sepulcre fos pagat amb part del que li devia el seu senyor Berenguer, el qual, amb el que restés del deute, havia de comprar un cavall i lliurar-lo a Pere Guitart. Finalment, deixà la seva mare sota la tutela del seu senyor Guillem, comte de Cerdanya. La firma d'aquest darrer, que es trobava present en l'acte, es troba al peu del document, bé que no sembla pas autògrafa. Les firmes autògrafes corresponen al jutge Adalbert i a quatre sacerdots, un d'ells canonge de la Seu d'Urgell, sense comptar la de l'escrivà, un levita anomenat Bernat.

A més d'aquest document, l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell conserva el pergami original i una còpia coetània del memorial testamentari –«testamentum atque memoriale», es llegeix en el text del document– que conté les darreres voluntats del mateix Pere Guillem, sense clàusula de datació, ni firmes ni autorització notarial (apèndix, doc. 1). Per això, en fer-se públic el 12 de gener de 1072, el testament fou promulgat d'acord amb la llei prevista per als testaments orals: «secundum iudicalem legem que verbis tantummodo coram probacione promulgata patuit, quia instante periculo mortis vel quocunque impedimento conscribi nequit». Tenint en compte que la publicació es féu dins els sis mesos següents a la mort del

testador, d'acord amb la llei, tal com es manifestà expressament amb els mots «*infra vi mensuum spacium*», s'ha de datar el memorial entre els mesos de juliol i desembre de 1071. Cal tenir en compte, però, que Berenguer Sal·la i Arnau Ermengol, que es trobaven a Palència en el moment que Pere Guillem manifestà les seves darreres voluntats, hagueren de refer el camí des de Palència fins a Cornellà de Conflent, on eren el 12 de gener de 1072.

En el text del memorial no consta que fos escrit a Palència, cosa que sabem per la declaració feta pels marmessors a Cornellà de Conflent, però sí que l'escrigué un clergue, la feina del qual fou recompensada pel testador amb quatre argenços. Hi consta, en canvi, que Pere Guillem nomenà tres marmessors o almoiners, un dels quals, però, Bernat Guifré, no es trobà present en l'acte de Cornellà de Conflent, sense que sapiguem la causa de l'absència. El memorial, a més, ens informa que el senyor de Pere Guillem que li devia uns diners i que havia de pagar el seu sepulcre es deia Berenguer Bernat. És possible que es tractés del cap de l'expedició cerdana o urgellesa fins a terres de Castella.

Un cop examinat el contingut dels dos documents de la Seu d'Urgell, hem d'esbrinar la identitat del testador, Pere Guillem. Un document del 17 d'abril de 1072 fa referència a «*quidam homo nobilis proienie qui vocabatur Petrus Gilielmi*».²⁷ Es tracta de la renúncia que féu Guillem Arnau de Fullà, gendre de Guisla, sobre els drets que pretenia sobre l'església d'Aiguatèbia, llegada pel seu cunyat Pere Guillem a la canònica de la Seu d'Urgell. El fet que Pere Guillem fos propietari de l'alou i de l'església d'Aiguatèbia, pàtria de sant Ermengol, ens mena a examinar l'arbre genealògic dels vescomtes de Conflent.²⁸

En efecte, Pere Guillem era fill dels esposos Guillem Ramon i Guisla i germà, entre d'altres germans i germanes, de Beatriu, casada probablement amb l'esmentat Guillem Arnau de Fullà. El pare, Guillem Ramon d'Aiguatèbia, mort el desembre de 1057 a Toloriu, llegà l'alou d'Aiguatèbia a la seva muller Guisla i, morta aquesta, a llur fill Pere Guillem.²⁹ Guillem Ramon, el pare, era fill dels esposos Ramon Ermemir de Saldes i Gerberga, germana de sant Ermengol, de la qual havia rebut el 1046 l'alou i l'església d'Aiguatèbia.³⁰ Gerberga, filla dels esposos Bernat I d'Aiguatèbia i Guisla de Lluçà, vescomtes de Conflent, es casà en segones núpcies amb Renard abans de 1027.³¹

27. BARAUT, «Els documents», *Urgellia*, vol. 6 (1983), ap. 846.

28. A manca d'un arbre complet de la família, he tret altra informació a partir de BARAUT, «Els documents», *Urgellia*, vol. 6 (1983).

29. BARAUT, «Els documents», *Urgellia*, vol. 6 (1983), ap. 705.

30. BARAUT, «Els documents», *Urgellia*, vol. 5 (1982), ap. 590-591.

31. BARAUT, «Els documents», *Urgellia*, vol. 4 (1981), ap. 416.

Així, doncs, l'home de noble progènie Pere Guillem d'Aiguatèbia, mort solter a Palència el 1071, era besnét dels vescomtes de Conflent Bernat (+1002) i Guisla (+1025), renebot del vescomte conflentí Arnau Bernat (+1025) i renebot també del bisbe d'Urgell sant Ermengol (+1035). No estranya, doncs, que l'església d'Aiguatèbia aparegui sota l'advocació de Sant Feliu i Sant Ermengol, per primera vegada, en el testament sacramental del 12 de gener de 1072, i que el testador, renebot de sant Ermengol, hagués volgut llegar-la a la catedral de la Seu d'Urgell. I això malgrat que l'església d'Aiguatèbia, enclavada dins la comarca del Conflent, llavors un comtat pertanyent als comtes de Cerdanya, es trobava dins el terme diocesà d'Elna.³²

Sabent, com ara sabem, que el bisbe palentí Bernat II (1062-1085) era oriünd del bisbat d'Urgell i que alguns dels seus canonges, com ara l'ardiaca Guillem Miró, també n'eren, la relació de Pere Guillem i dels seus marmessors amb el clergat de la catedral de Palència és ben lògica.

ELS CLERGUES DE SANT ANTONÍ DE PALÈNCIA

Hem vist que el memorial testamentari del 1071 fou escrit per un clergue del qual no se'ns diu el nom, al qual el testador recompensà amb quatre argenços, clàusula que no es féu constar en fer-se públic el testament a Cornellà de Conflent. Cal suposar que l'esmentada clàusula s'ometé perquè els marmessors, abans de marxar de Palència després de la mort del testador, ja havien pagat els quatre argenços al clergue que havia redactat el memorial. Això i el fet que el memorial, immediatament abans d'esmentar aquest clergue anònim, parli dels clergues de Sant Antoní, fa deduir que l'escriptor fou un d'aquests clergues, el qual escrigué el text del memorial en lletra carolina. I com que aquest memorial s'hagué d'escriure a Palència, on morí el testador, els clergues de Sant Antoní s'han d'identificar amb els canonges i els altres eclesiàstics de la catedral de Palència, als quals Pere Guillem llegà el seu mantell de pell de marta. En la documentació del segle XI la catedral palentina apareix amb les advocacions del Sant Salvador, Santa Maria i Sant Antoní, bé que alguns documents ometen la de Santa Maria, altres afegeixen la de Sant Joan Baptista i alguns altres es refereixen a la seu, a la canònica o a l'església de Sant Antoní, sense cap esment als altres sants titulars.³³

El clergue palentí encapçalà el memorial amb el preàmbul següent: «Quicumque vult eterni evadere incendium celorumque adipisci regnum necesse est illi in hac presenti vita comoranti pietas opera gugiter studeat exercere et semper cotidie diem ultimum timeat ne repentinus subripiat,

32. A. CAZES, «Le Conflent sacré», *Conflent* (Prada), núm. 37 (1967), p. 5-46, i núm. 60 (1972), p. 291-296.

33. ABAJO MARTÍN, *Documentación*, doc. 1, 4, 5, 9, 10, 12, 13, 14, 15, corresponents als anys 1035-1090.

quia multi dum mori non existimant a morte subito rapiuntur. Et ideo dum in suo iure consistit omo preparat sibi viam salutis per quem ad eterna valeat beatitudinem pervenire.» El mateix preàmbul, idèntic, tot sencer, fou usat el 17 de març de 1084 pel sacerdot i escrivà Ramon en el testament d'un tal Ponç Guitart, datat el 17 de març de 1084, que es troba copiat en el cartulari de la Seu d'Urgell perquè el testador llegà els seus alous de Gramós i d'Adrall, situats a l'Alt Urgell, a la canònica urgellesa.³⁴

D'altra banda, la frase «Et ideo dum in suo iure consistit omo preparat sibi viam salutis per quem ad eterna valeat beatitudinem pervenire» es troba, amb lleugeres variants, en els preàmbuls de diversos testaments urgellesos: en el del laic Radulf, marit de Druda (1012), en el de l'ardiaca Ponç (1030), en el de l'arxiprest Radulf (1054) i en el del prevere Arnau (1080).³⁵ Es tracta d'una fórmula per als preàmbuls dels testaments que es troba ja en un formulari del monestir de Ripoll de les acaballes del segle x.³⁶

També corresponen a una fórmula els mots de l'inici del text del memorial testamentari «metuens penas inferni, cupiens pervenire ad premia paradisi», que es troben també en el testament susdit de 1084. En el testament de sant Ermengol (1033) es llegeixen els mots «cupiens pervenire ad gaudia paradisi»; en el d'un tal Riquer de Llobera (1036) hi ha la frase «timeo et pavescho penas inferni et cupio pervenire ad gaudia et premia paradisi»; en el de la vescomtessa Ermengarda d'Urgell (1042) hi ha escrit «timeo penas inferni et cupio pervenire ad gaudia paradisi»; i en el d'un laic dit Oriol (1053) es llegeix «timeo penas inferni et cupio pervenire ad gaudia eterna et premia paradisi».³⁷

La presència de les fórmules esmentades i de la lletra carolina en un document escrit a Palència l'any 1071 posa de manifest la introducció dels formularis i del tipus de lletra usats a Catalunya en les escriptures que es redactaven en aquella seu episcopal de Castella. Si més no, revela l'ús que en feien alguns dels clergues catalans que havien acudit a la restauració i a la consolidació del bisbat palentí.

BERNAT RICULF DE PALÈNCIA

Entre els «visores et auditores» de dos documents datats el 9 d'agost de l'any 1094 apareix el nom d'un tal «Bernardus Ricolph de Palencia». Es tracta de dos documents pels quals el comte Artau II de Pallars Sobirà, la

34. BARAUT, «Els documents», *Urgellia*, vol. 7 (1984-1985), ap. 992.

35. BARAUT, «Els documents», *Urgellia*, vol. 4 (1981), ap. 319 i ap. 405; vol. 6 (1983), ap. 671; vol. 7 (1984-1985), ap. 938.

36. El formulari es conserva dins el ms. Ripoll 74 de l'Arxiu Reial de Barcelona (dit Arxiu de la Corona d'Aragó). L'ha editat M. ZIMMERMANN, «Un formulaire du Xème siècle conservé à Ripoll», *Faventia*, núm. 4/2 (1982), p. 25-86; la frase es troba a la p. 77. Sobre la seva datació, que ha de ser posterior a l'any 977, vegeu ORDEIG, *Les dotalies*, vol. IV, p. 80-84.

37. BARAUT, «Els documents», *Urgellia*, vol. 4 (1981), ap. 463; vol. 5 (1982), ap. 494 i 551; vol. 6 (1983), ap. 658.

seva muller Eslonça i el seu germà Ot, bisbe electe d'Urgell, feren una venda i una donació importants al monestir de Santa Maria de Lavaix. L'escrivà d'ambdós documents, un sotsdiaca de Santa Maria de Tremp, completà la clàusula de datació, després d'escriure l'any del regnat de Felip I de França, amb els mots següents: «regnante Aldefunso rege in Castella et Gallecia, Petro rege regnante in Aragone et in Pampillona, dompno Artallo suprascripto in Paliars et dompno Raimundo similiter».³⁸

No és gens freqüent en la documentació catalana de trobar en la clàusula de datació els noms dels reis que regnaven a Castella, Galícia, Aragó o Pamplona. Cal tenir en compte, però, que la comtessa Eslonça, muller d'Artau II, era filla del comte lleonès Martín Flagínez, senyor de Cea.³⁹

La presència de Bernat Riculf de Palència en un acte dels comtes de Pallars Sobirà mostra, de nou, els vincles existents durant el segle XI entre els comtats catalans, especialment els compresos dins el bisbat d'Urgell, i aquella ciutat de Castella. L'esmentat Bernat Riculf de Palència s'ha d'identificar, amb tota seguretat, amb el Bernat Riculf que, com hem vist en parlar del bisbe Bernat II de Palència, actuà de testimoni, junt amb el seu germà Guillem Riculf, en la compra que l'any 1076 havia fet el bisbe parentí d'una vil·la a la vall de Cabó (apèndix, doc. 3), una vil·la que l'any 1087, un cop traspassat el bisbe parentí, fou adquirida pels dos germans.

És molt probable, a més, que el nostre Bernat Riculf s'hagi d'identificar amb el «Bernadus Ricuf» que estigué present en l'acte d'una concessió feta per Alfons VI de Castella al capítol de canonges de la catedral de Palència el 7 de maig de 1095 i que subscrigué, en qualitat de testimoni, el diploma corresponent.⁴⁰ I també amb el «Bernardus Riculfi» que subscrigué l'acta del bisbe Ramon de Palència, datada el 5 de desembre de 1100, per la qual ratificava la fundació i la dotació de la mensa capitular de la catedral parentina efectuada pel seu predecessor Bernat.⁴¹

El 21 de maig de 1095 el bisbe parentí Ramon, amb el consentiment dels canonges de Sant Antoní, feia una donació a l'església de Santa Maria de Valladolid. Subscrigueren el document, entre altres clergues de Palència, «Ponz Guitardo archidiaconus» i «Petrus Ricolfus sacrista», els noms dels quals revelen llur origen català.⁴² No pot pas descartar-se, ans al contrari, que aquest Pere Riculf, canonge sagristà, fos germà dels nostres Bernat Riculf i Guillem Riculf.

38. Un dels documents és editat per I. PUIG I FERRETÉ, *El cartoral de Santa Maria de Lavaix: el monestir durant els segles XI-XIII*, la Seu d'Urgell, 1984, doc. 40 (amb data de 1095), i l'altre per I. J. BAIGES i altres, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, vol. II, Barcelona, 2010, doc. 270. En l'edició d'aquest darrer el nom del testimoni apareix transcrit «Henardus Ricolph de Palencia» per raó, probablement, de l'esvaniment de la tinta del pergamí.

39. A. de FLUVIÀ, *Els primitius comtats*, p. 93.

40. ABAJO MARTÍN, *Documentación*, doc. 17, p. 49.

41. ABAJO MARTÍN, *Documentación*, doc. 19, p. 53.

42. ABAJO MARTÍN, *Documentación*, doc. 18, p. 51.

ESTEFANIA I ELS BISBES DE PALÈNCIA I DE NÁJERA

El 29 d'octubre de 1093 la muller de l'esmentat Guillem Riculf, anomenada Estefania, dictava testament i el feia escriure a un clergue dit Ramon, ordenat d'exorcista, molt probablement de la canònica de Santa Maria d'Organyà, comunitat que fou ben afavorida per la testadora i que guardà el pergami original del testament en el seu arxiu, part del qual ingressà a l'Arxiu Diocesà de la Seu d'Urgell a la dècada de 1980 (apèndix, doc. 5).⁴³

Allò que més ens interessa d'aquest testament, pel tema que tractem, és una clàusula, escrita cap a la part final del text, en la qual prega al seu fill Pere que faci cantar misses en sufragi d'ella als bisbes de Palència i de Nájera: «Et ego rogo ut filio meo Petro precibus quem ego illi feci que fecisset mihi missas kanere ad episcopos de Palentia et de Nagera, fiat illi propter amorem Dei, quia sicut mihi iniunxit, sic fatiat, quia mihi grande necesse est ut habeam Deum adiutorem in peccatis meis, amen». No hi consten els noms d'aquests bisbes, que eren el 1093 Ramon I de Palència (1085-1108) i Pere I de Nájera i Calahorra (1089-1109).⁴⁴ Aquest darrer firmava els documents com a «Petrus episcopus Calagorrensis».⁴⁵

L'encàrrec de les misses a uns bisbes de seus episcopals tan llunyanes, sense cap esment al bisbe de la Seu d'Urgell o als altres bisbes catalans, posa de manifest una relació de la família d'Estefania amb els dos prelats i, alhora, un probable origen urgellès d'ambdós.

Un indicatiu de les bones relacions dels bisbes de Nájera i Calahorra amb els de Palència durant el segle XI és la firma de «Bernardus Palentine sedis archiepiscopus» que es troba estampada, just al darrera de la firma de «Sancius Calagurrensis episcopus», al peu d'un document del 27 de maig de 1082, pel qual l'infant Ramir, fill del difunt rei pamplonès Garcia V, dit el de Nájera, féu una important donació a Santa Maria de Nájera.⁴⁶

CONCLUSIONS, AMB ALGUNES HIPÒTESIS

La documentació aportada en aquest article confirma la tesi de Juan Pablo Rubio Sadia sobre l'origen català de bisbes i canonges de Palència en el segle XI. La confirma amb molta seguretat en relació amb el bisbe Bernat II i l'ardiaca Guillem Miró, els quals trobem actuant, fent constar el

43. La data aproximada de l'ingrés a l'Arxiu Diocesà de la Seu d'Urgell m'ha estat facilitada pel seu actual arxiver, mossèn Benigne Marquès.

44. *Diccionario de historia eclesiástica de España*, vol. 1, p. 311 (episcopologi de Calahorra-Nájera), i vol. III, p. 1870 (episcopologi de Palencia). Sobre els bisbes de Nájera i Calahorra, després de La Calzada, vegeu F. BUJANDA, *Episcopologio calagurritano (1045-1944)*, Logronyo, 1944, i també I. RODRÍGUEZ DE LAMA, *Episcopologio calagurritano*, Logronyo, 1956.

45. I. RODRÍGUEZ DE LAMA, *Colección diplomática medieval de la Rioja (923-1225)*, vol. II, Logronyo, 1976, doc. 42, p. 97.

46. RODRÍGUEZ DE LAMA, *Colección diplomática*, doc. 41, p. 96.

respectiu títol palentí, en el bisbat d'Urgell, d'on devien ser oriünds, els anys 1076 i 1090. També devien ser urgellesos, o almenys catalans, l'ardiacà Ponç Guitart i el canonge sagristà Pere Riculf que l'any 1095 firmaven un document atorgat pel bisbe palentí Ramon I. També d'aquest bisbe es pot inferir el seu origen urgellès per la disposició testamentària feta el 1093 per Estefania, cunyada de Bernat Riculf –anomenat «de Palència» en altres documents–, d'encomanar misses als bisbes de Palència i de Nájera.

La documentació aplegada aquí ens informa, de retop, que l'any 1071 un cavaller català, Bernat Sal·la, tenia a Palència una casa en la qual morí el noble Pere Guillem, renebot de sant Ermengol, després de manifestar les seves darreres voluntats davant d'un clergue de Sant Antoní que féu servir en el text del memorial testamentari, escrit en lletra carolina, unes fórmules usades també en el bisbat d'Urgell. Es trobaven presents en la casa de Palència Berenguer Sal·la i Arnau Ermengol, els quals, en qualitat de testimonis i de marmessors, feren públic sota jurament el memorial testamentari en un acte celebrat a Cornellà de Conflent el 12 de gener de 1072.

Més enllà d'aquest recull de dades, en podem plantejar d'altres. Com ara, la dada que l'abadiat de Ponç de Tavèrnoles coincidí amb l'ardiaconat i el pontificat de sant Ermengol fins que, vers 1020, l'abat anà a la cort de Pamplona com a conseller àulic i després a Oviedo com a bisbe. Poc abans de 1034 tingué l'encàrrec reial de restaurar la seu de Palència, en coincidència amb el pelegrinatge de sant Ermengol a Sant Jaume de Galícia. Pel que fa al sant titular de la catedral de Palència, hem comprovat que durant els anys del pontificat de sant Ermengol ja s'usaven relíquies de sant Antoní de Pàmies per a la consagració d'altars, com feia el bisbe Borrell de Ribagorça, sufragani del bisbe d'Urgell. No fóra estrany, per tant, que els clergues urgellesos haguessin dut una relíquia de sant Antoní fins a Palència.

La presència d'eclesiàstics i de laics urgellesos a Palència des de l'entorn de 1034 tingué continuïtat tot al llarg del segle xi si tenim en compte que Guillem Miró era ardiaca de Palència l'any 1090 i que Ramon I en fou bisbe del 1085 al 1108. Hem vist, a més, que el comte Ermengol IV disposà en el seu testament de 1086 que, en cas de morir essent el seu fill Ermengol menor d'edat, se l'enviés a Castella sota la tutela del rei Alfons VI i que l'esmentat fill, Ermengol V, es casà a Valladolid amb María Pérez, filla del comte Pedro Ansúrez, senyor de Carrión, l'any 1095. Per acabar-ho d'arrodonir, també hem vist que el comte de Pallars Sobirà, Artau II, germà de sant Ot, bisbe d'Urgell, estava casat amb la castellana Eslonça Martínez i tenia a la seva cort, l'any 1094, un personatge anomenat Bernat Riculf de Palència. Un personatge, aquest darrer, que l'any 1076 havia acompanyat el bisbe Bernat II de Palència a la vall de Cabó i que probablement era germà de Pere Riculf, canonge sagristà de la catedral palentina.

Una darrera dada que aporta la documentació aplegada en l'article present és que tant els eclesiàstics urgellesos amb càrrecs rellevants a la seu episcopal de Palència –casos del bisbe Bernat II i de l'ardiaca Guillem Miró– com els laics urgellesos que vivien en aquella ciutat i que, per això, eren identificats com a palentins –cas de Bernat Riculf de Palència– mantenien els vincles amb Catalunya no sols per mitjà de missatgers, que cal suposar, sinó amb anades i vingudes personals.

Els vincles catalans amb Palència durant el segle XI no es limitaven pas, com ja hem insinuat, a clergues i laics urgellesos. Sabem, per exemple, que un il·lustre canonge de Girona, Guillem Guifré, morí a Palència el mes d'agost de l'any 1065 durant el seu pelegrinatge a Galícia.⁴⁷ I que aquests vincles continuaren en el segle XII, com ho demostra, per posar un altre exemple, que l'any 1102 el portador del rotlle mortuori de l'abat Bernat de Ripoll arribés fins a Palència en l'itinerari que, de retorn, el dugué també a Nájera.⁴⁸

És en aquest context històric que s'inscriu el fenomen de la penetració de la litúrgia catalanonarbonesa en el bisbat de Palència, detectat per Juan Pablo Rubio en els textos litúrgics del bisbat palentí que ha examinat per a la redacció dels estudis citats al començ del present article. En les seves conclusions, Rubio deduïa que l'abat Ponç de Tavèrnoles, bisbe d'Oviedo, i el bisbe Bernat I de Palència «procuraron primeramente colaboradores y libros en el condado urgelense» i que «la liturgia catalano-narbonense de esta comarca “viajó” efectivamente hasta tierras leonesas».⁴⁹ Les nostres conclusions confirmen plenament l'origen urgellès d'alguns eclesiàstics de la seu palentina.

47. J. VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, tom 12, Madrid, 1850, ap. XXIX, p. 311.

48. J. DUFOUR, *Recueil des rouleaux des morts (VIIIe siècle-vers 1536)*, vol. I, París 2005, núm. 104, amb mapa de l'itinerari (núm. 4, p. 699).

49. RUBIO SADIA, «La penetración de la tradición litúrgica», p. 276.

APÈNDIX

Quatre dels cinc documents inclosos en aquest apèndix es conserven als arxius Capítular i Diocesà de la Seu d'Urgell i l'altre, procedent de la col·legiata d'Organyà, a la Biblioteca de Catalunya. Aquest darrer fou editat l'any 1916 per Joaquim Miret i Sans i tres dels urgellesos els anys 1983-1985 per Cebrià Baraut en els articles citats en les taules de la tradició de cadascun d'ells. El cinquè document era inèdit fins a la present edició. Els textos oferts a continuació han estat transcrits sobre els pergamins originals i, en el cas del document 4, sobre el cartoral urgel·lità.

En la taula de la tradició corresponent a cadascun dels documents es reserva la lletra *O* per als originals i les lletres *A*, *B* i *C* per a les còpies, ordenades cronològicament. La lletra *a* minúscula indica l'edició primera i única que se n'ha fet fins ara. El signe [] s'usa en els registres per a contenir la informació que no apareix en els textos i en aquests per a indicar les llacunes degudes a l'existència d'una taca o d'un forat, de les quals es procura la restitució textual. El signe < > s'usa dins els textos per a assenyalar les lletres o els mots que s'afegeixen per a una millor comprensió. I el signe [] és usat per a contenir les lletres o els mots que en els textos apareixen afegits entre línies. Els signes de subscripció que corresponen al *subscripsit* primigeni són representats per SSS. L'asterisc * indica que la firma és autògrafa.

1

[Palència, juliol-desembre 1071.]

Pere Guillem elegeix tutors i almoiners seus Arnau Ermengol, Berenguer Sal·la i Bernat Guifré, als quals manifesta la seva darrera voluntat consignada en el present memorial testamentari. Entre els llegats que disposa, deixa a Santa Maria i Sant Ermengol [de la Seu d'Urgell] i a la seva canònica l'església i l'alou d'Aiguatèbia. Reparteix entre Bernat Tetmar i els dos primers almoiners el seu cavall, el seu mul i el seu palafre, amb les selles, els frens, l'escut i la llança, i dona als clergues de Sant Antoní [de Palència] el seu mantell de marta. Disposa que el seu sepulcre sigui pagat amb part del que li deu el seu senyor Berenguer Bernat i que la seva mare resti sota la protecció de Guillem Ramon, comte de Cerdanya.

O. Original (amplària 17 cm, alçària 15 cm): La Seu d'Urgell, Arxiu Capítular, perg. núm. 541. Al dors: «Ecclesie de Aquatepida» (s. xiii).

A. Còpia del mateix s. XI (amplària 19'5 cm, alçària 25 cm): La Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, perg. núm. 540. Al dors: «Ecclesia de Aquatepida quomodo P<etrus> G<uillelm>i dedid eam ecclesie Urgellense» (s. XIII).

a. BARAUT, «Els documents», *Urgellia*, vol. 6, ap. 842.

Sembla, per diversos detalls, com ara pel fet de contenir l'expressió errònia «comite Cardiense», en comptes de la correcta «comite Cerdaniense», que el núm. 541 fou el pergamí escrit a Palència per un clergue de Sant Antoní, potser d'origen urgellès però, pel que es veu, desconexedor de la identitat del comte citat pel testador o, almenys, de la manera d'escriure el nom del seu comtat. El núm. 540, en canvi, ha de ser, per les característiques de la lletra, una còpia feta al cap de poc amb motiu de la publicació del testament a Cornellà de Conflent el 12 de gener de 1072.

Text *ex O*. Variants, en nota, *ex A*.

Quicumque vult eternum evadere incendium celorumque adipici regnum necesse^(a) est illi in hac^(b) presenti vita commoranti pietas opera iugiter^(c) studeat exercere et semper cotidie diem ultimum timead^(d) ne repentinus surripiat^(e), quia multi dum mori non existimant a mortem subito rapiuntur. Et ideo dum in suo iure consistit omo preparet sibi viam salutis per quem ad eternam valeat beatitudinem pervenire.

Ob hoc igitur, in Dei nomine, ego Petrus Wilelmus^(f), metuens penas inferni, cupiens pervenire ad premia paradisi, eligo meos tutores atque elemosinarios, id est Arnald Ermengod^(g), Berenger Sanla et Bernard Gifred^(h), ut isti post obitum meum firmam habeant⁽ⁱ⁾ potestatem distribuere omnem suppellectilem^(j) meam tam mobilem quam immobilem, sicut in hunc testamentum atque memoriale subtus^(k) exaratum repererint.

In primis remaneat [a Sancta Maria] ipsa mea ecclesia de Aquatibia^(l) cum suas decimas et suas primicias pro anima mea et rem édeufuntorum qui ad illam pertinent. Et ipsum meum aulodem^(m) de Aquatibia⁽ⁿ⁾ ad mea mater in vita sua, post suum obitum remaneat ad Sancta Maria et ad Sancti Ermengaudii et ad ipsa canonica; et mater mea donet per singulos annos I^(o) libra de cera in vita sua ad Sancta Maria per recognitione de ipso aulode^(p) et [de] ecclesia.

Et ipso aulode^(q) de Adorres^(r) tenead mater^(s) mea in vita sua et post obitum suum ipsa mea par[te re]maneat ad Sancti Michael^(t) cenobii éet in recognitione I libra de cera per singulos annos. Et ipsum meum alode de Timoneda, ipsa mea parte tenead mater mea in vita sua; post obitum suum remaneat a Sancta Maria que ibi est. Et alium meum aulode^(u) requirat mea mater et ad^(v) fratres meos et sorores meas. Et aulodem^(w) meum de Lupiann^(x) requirat Betriz^(y), mea soror.

Ipsum meum cavallo cum sua sella et freno et scuto et lancea remaneat a Bernard Tedmar, ipso mulo nigro ad Arnald Ermengod^(z) et ipso meo palafret remaneat a Berenger Sanla cum sella et freno. Ipso meo manto^(ab) martrino ad clericos de^(ac) Sancti Antonini. Ad ipso clerico qui facit ipso testamento IIII^{or(ad)} argentos. De ipso avere que mihi debet meo seniore^(ae) Berenger Bernard faciat solvere meum monumentum et donet I^{O(af)} kavallo^(ag) a Pere Gitard^(ah) per Deum. Et ipsa mea mater cum suo aulode^(ai) remaneat in potestatem Dei et suis sanctis et in potestate de ipso meo seniore Vilelmo Reimundis^(aj), comite Cardienne^(ak), et per sua onore^(al) bene reteneat^(am) illa.

(a) nescese, A. - (b) ac, A. - (c) gugiter, A. - (d) timeat, A. - (e) subripiat, A. - (f) Guilielmi, A. - (g) Arnal Ermengaud, A; *afegeix e<t>*. - (h) Guifret, A. - (i) abeant, A. - (j) subpellectilem, A. - (k) suptus, A. - (l) Aquatepida, A. - (m) alode, A. - (n) Aquatepia, A. - (o) una, A. - (p) alode, A. - (q) alode, A. - (r) Endares, A. - (s) meater, *afegeix A per error*. - (t) Mihaelis, A. - (u) alode, A. - (v) et ad] aud, A. - (w) alodem, A. - (x) Lupiano, A. - (y) Beatrit, A. - (z) Arnal Ermengaud, A. - (ab) mant, A. - (ac) de, *omet* A. - (ad) quatorum, A. - (ae) seniore, A. - (af) uno, A. - (ag) cavallo, A. - (ah) Guitard, A. - (ai) alode, A. - (aj) Guilielmo Reimundo, A. - (ak) Cerdaniense, A. - (al) honore, A. - (am) retineat ea, A.

2

[Cornellà de Conflent,] 12 gener 1072.

Berenguer Sal·la i Arnau Ermengol, marmessors del difunt Pere Guillem, fan pública la seva darrera voluntat, la qual manifestà quan era a Castella, en el lloc anomenat Palència, jaient greument malalt a la casa del cavaller Bernat Sal·la. La fan pública sota jurament, que presten tocant l'ara de l'altar de l'església de Sant Jaume [de Camarola], construïda en el pagus de Cornellà, en presència del comte Guillem de Cerdanya. Manifesten que llegà a la canònica de la catedral de la Seu d'Urgell la seva església de Sant Feliu i Sant Ermengol d'Aiguatèbia, junt amb l'alou, l'usdefruit del qual deixà a la seva mare Guisla.

O. Original (amplària 41 cm, alçària 37 cm): La Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, perg. núm. 542.

A. Còpia del s. XI: La Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, perg. núm. 543. - B. Còpia del s. XII: La Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, perg. núm. 544. - C. Còpia del s. XIII: La Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, *Liber dotaliarum Ecclesie Urgellensis*, I, f. 225, doc. DCCLII, *ex O*. Rúbrica: «Sacramentale Petri Guillelmi de ecclesia Aquetepide».

a. BARAUT, «Els documents», *Urgellia*, vol. 6, ap. 843, *ex O*.

Text *ex O.*

In Christi nomine. Hec est sacramentalis condicio ultime voluntatis condam Petri Gilielmi ad quarum hordinacionem residebant Remundus Ermengaudi et Arnallus Sancii et Seniofredus, sacerdotes, et Adalbertus, iudex, in pago Corneliani, adstantibus ibi domnos Wilielmo, comite Cerdanie, Berengario Remundi et Ermengauda Remundi et Remundo Mironis et Arnallo Arnalli et Bernardo Berengarii et Petro Gislaberti et Wilielmo Seniofredi et Tgedmaro Charucii et Deodato procuratore et aliis quam plurimis.

In iamdictorum presentia propter conprobandam predicti Petri ultimam voluntatem, que est facta secundum iudicalem legem que «verbis tantummodo coram probacione promulgata patuit, quia instante periculo mortis vel quocunque impedimento conscribi nequivit»^(a). Ideoque nos testes Berengarius Sanle et Arnallus Ermengaudi et verum dantes testimonium iuramus per Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, confitentes hanc trinitatem unum et verum esse Deum, super aram altaris Sancti Yachobi apostoli, cuius ecclesia constructa permanet in pago Corneliani, tactis reliquiis eiusdem, quia dum esset prefatus Petrus in terra que vocatur Kastella, in loco nominato Palentia, iacens in domo Bernardi Sanle, militis, gravi detentus egritudine, adhuc habens plenum sensum et loquelam ac memoriam integram.

Tunc nobis cernentibus et audientibus rogavit et precepit nobis suis tantummodo verbis et iussit alligari ut si moreretur de ipsa egritudine qua detinebatur priusquam aliter destinasset voluntatem suam, sicut et fecit, potestatem haberent kanonici katedralis ecclesie Sancte Marie Urgellensis accipere ad proprium alodium ipsius kanonice ipsa <m> suam ecclesiam de Aquatepida cum omnibus decimis et primiciis et alaudiis et oblacionibus fidelium et domos ac predia ad ecclesiam prefatam Sancti Felicis et Sancti Ermengaudi pertinentia, et^(b) semper ea omnia retinere ad dominicaturam predictae kanonice. Et alium suum alodium de Aquatepia dimisit matri sue, eo tenore ut dum viveret mater eius, Guisla nomine, eum teneat et possideat et per unumquemque annum donet libram unam cere eidem kanonice per censum iamdicti alaudii et post suum discessum libere reverteretur ad predictam kanonicam perhenniter possidendum, sicut dominicum suum alodium.

Et Sancti Mikahelis cenobio Coxanensi dimisit ipsam suam partem de alodio de Edors post discessum matris sue, et interea donet ad Sanctum Mikahalem libram unam cere. Et suam partem de alodio de Timoneda dimisit Sancte Marie que ibi est post discessum matris sue. Et alium suum alodium de Lupiano dimisit ad Beatricem, sororem suam. Et omne alium suum alodium reliquit matri sue et sororibus totum quod habebat vel habere debebat in omnibus aliis locis.

Et suum kavallum cum sua sella et freno et scuto et lantea iussit remanere ad Bernardum Tgedmari, et suum mulum nigrum ad Arnallum

Ermengaudi, et suum palafredum reliquit ad Berengarium Sanle cum suo freno et sella. Et suum mantum martrinum reliquit ad clericos Sancti Antonini. Et de ipso avere quod ei debebat senior suus Berengarius iussit solvere suum monumentum et iussit dare unum equum ad Petrum Gitardi. Et matrem suam dimisit in baiolia domni Wilielmi, comitis senioris sui Cerdaniensis.

Et hoc fuit sua extrema voluntas. Et nos prefati testes qui hoc quod supradictum est vidimus et audivimus et rogati a prefato conditore exitimus infra VI mensuum spacium hoc quod iniunctum habuimus nostro coram iudice iuracione confirmamus et a cunctis, ut crederetur sine dubio, eiusdem iuramenti condicione tam nostra quam et testium manu corroboramus.

Sig+num Berengarii Sanle. Sig+num Arnalli Ermengaudi. Nos huius rei testes sumus et quod supradictum est verum esse auctorizamus et iureiurando confirmamus.

Acta hac condicione anno dominice Incarnacionis post millesimum LXXII, idus ianuarii, in anno XII regnante rege Philippo Frantie, et infra sexto mense quo prefatus Petrus ab hac luce discessit.

Sig+num Adalbertus iudex SSS.* + Wilielmus, nutu Dei comes Cerdanie. Sig+num Berengarii Remundi. Sig+num Remundi Mironis. Sig+num Tgedmarii Charucii. Sig+num Deidati. Sig+num Ermengaudi Remundi. Sig+num Arnalli Arnalli. Sig+num Petri Gislaberti. Sig+num Wilielmi Seniofredi. Sig+num Mironis Ermemironis. Arnallus sacer SSS.* Reimundi Ermengaudo sacer SSS.* Seniofredus sacer SSS.*

Bernardus levita, qui hoc scripsi cum litteris condempnatis in XIII regulo sub SSS die et anno iamdictis.

Arnallus subdiachonus. Silvius SSS.* Arnalldus SSS sacer, ipsius sedis cano<n>icus.* Sig+num Guilelmo Arnalli. Sig+num Beatrice.

(a) *Liber Iudicum Popularis, II.5.12.*—(b) *Segueixen els mots* alium suum alodium de, ratllats.

3

[Organyà,] 25 març 1076.

Guitart, senyor de Caboet, i la seva esposa Gebelina venen a Bernat, bisbe de la seu de Palència, la vil·la dita Espodolla, situada en el comtat d'Urgell, dins els confins de la vall de Caboet, en l'apèndix o terme de Santa Maria d'Organyà, entre les vil·les anomenades el Vilar, l'Ametlla i el Pujal [municipi de Cabó]. La venen al bisbe palentí per cent unces d'or de Barcelona.

O. Original (amplària 60,5 cm, alçària 18 cm): Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Arxiu, R. 3.592, perg. 123. Prové de la canònica de Santa Maria d'Organyà.

a. J. MIRET I SANS, «Los noms personals y geogràfichs de la encontrada d'Organyà en los segles X^e y XIe», dins *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (Barcelona), vol. 8 (1915-1916), p. 526, núm. 110, *ex O*.

Text *ex O*.

Est in antiquis temporibus statutum et in gothorum legibus decretum ut in vendicionibus et emtionibus gesta scripturarum intercurrant, sicut continetur in libro V^o, titulo IIII°, capitulo III, ubi affatur ita: «Vendicio per scriptura facta plenam habeat firmitatem»^(a).

Igitur, in illius glorioso nomine qui pro homine diruto vestiri se voluit habitu corporeo, ego Guitardus, senior Capudensi, simulque coniux mea Gebelina venditores sumus tibi Bernardo, Palentine sedis episcopo. Per hanc namque scripturam vendicionis nostre sic vendimus tibi aliquid de nostro alaude vel de nostra honore, videlicet ipsa villa que dicunt Spodolia, et ipsa prelibata villa est in comitatu Urgellensi, infra fines de valle Capudensi, in apendicio Sancte Marie Organiani, et est sita inter villa Villar et villa Amindula sive Puiol. Et advenit nobis prescripta villa, michi Guitardo per parentorum sive per ullasque voces, et michi Gebelina per eundem virum meum Guitardum.

Facimus autem tibi cartam vendicionis de predicta villa cum omni integritate, cum exis vel regressis suis et suis solis et superpositis et suis alaudibus heremis et condirectis et suis arboribus pomiferis vel inpomiferis et pratis et pascuis, silvis et garricis ac rupibus, aquis et fontanulis et molinis et molendinis cum suis capud aquis et eorum decursibus, et cum censis et serviciis de ipsis hominibus vel feminis qui in iamdicta villa abitant vel inantea advenerint ad qui ibi aliquid proprium adquisierint vel hedificium fecerint, cum possessionibus eorum et cum ipsis suis decimis, exceptus hoc quod Sancta Maria habet ibi, videlicet tertia parte de ipsis decimis et oblationibus et defunctionibus; et ipsi homines vel femine qui in predicta villa abitant abeant potestatem infra omnes fines vallis prefate Capudensi pascendi et ligna cedendi omni tempore sicut et antea facere consueverant, comparandi etiam sicuti nec nos nec nostri non perdamus nostrum servicium.

Et si fortitudinem ibi edificare volueris abeas liberam potestatem, ita ut nec nobis nec posteris nostris non veniat aliqua calumnia, si non erat per malum que nos tibi fecissemus aud tuis aut posteri nostri, unde redersionem tibi aud tuis facere noluissemus. Hanc autem villam, sicut superius resonat totam tibi vindimus cum omni integritate, quantum ibi abere debemus vel abemus pro qualicumque voce, et de nostro iure in tuo tradimus dominio vel potestatem ad tuum plenissime proprium alaudem, ad facere quecumque volueris sine tuo inganno et nostro. Et propter hoc accepimus a te precium centum uncias de^(b) auro optimo de Barchinona, et est manifestum.

Quod si nos venditores ab hodierno die vel deinceps, aut quilibet homo vel femina qui contra ista carta vel vendicione venerit ad inrumpendum, non hoc vendicet quod requirit, set in duplo tibi componat, aut cui cum inferre conatus fuerit, cum omni sua melioracione, et nisi resipuerit, excomunicacioni subiaceat. Et inantea ista vendicio firma stabilisque permaneat et non disrumpatur.

Facta est ista carta vendicionis VIII° kalendas apreli, anno X^oVI^o regni Philippi regis, sub era millesima centesima XV^a.

+ Gitard Isarn SSS*, sig+num Gebeline, qui istam cartam vendicionis scribere iussimus et manibus propriis firmavimus et testes firmare rogavimus, et in manu tua, domne Bernarde, coram testibus tradimus et autorizamus. S+num Arnall Isarni. S+num Arnall Remundi. S+num Guillelmi Riculfi. Poncius abba SSS*. S+num Bernardi Sanle. Signu+m Bernardi Riculfi. Sig+um Remundi Bremundi. + Albertinus levita et iudex qui hoc firmavi SSS*.

Theodemarus presbiter iussus hanc cartam vendicionis scripsi et sub SSS die et anno prescripto.

(a) *Liber Iudicum Popularis*, V.4.3. – (b) *Repeteix de en el canvi de ratlla*.

4

[Agramunt,] 27 juny 1090.

Guitart, fill d'Eldemar, dóna a l'església de Santa Maria de la Seu d'Urgell i a la seva canònica l'alou que té per aprisió i donació en el comtat d'Urgell, en els confins de les marques, en el lloc anomenat Claravalls [municipi de Tàrraga], en la Quadra de Sant Ermengol. L'alou consisteix en la vuitena part del castell o dels castells existents en l'esmentada quadra. La donació tindrà ple efecte després de la mort del donador i de la seva muller Eliarda. Un dels testimonis que firmen el document, en qualitat alhora de visuradors i oïdors, és Guillem Miró, ardiaca de la seu de Palència.

[O]. Original perdut.

A. Còpia del s. XIII: La Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, *Liber dotalium Ecclesie Urgellensis*, I, f. 26, doc. xxxviii. Rúbrica: «Karta Guitardi de alodio in Claresvalls quod vocatur Quadra Sancti Ermengaudi».

a. BARAUT, «Els documents», *Urgellia*, vol. 7, ap. 1073, ex A.

Text *ex A*.

In Dei nomine. Ego Guitard, proli Oldemar, placuit in animis meis et placet, nullus quoque imperio nec suadentis ingenio sed propria spontanea hoc elegit mihi bona voluntas ut carta donationis fecissem, sicuti et facio, ad domum Sancte Marie Sedis Urgellis vel ad eius canonicam de aloude meum que habeo in comitatu Urgelli, in finibus marchiarum, in locum vocitatum Clarasvalles vel in suis terminis, prenominate locum quadra Sancti Ermengaudi. Et advenit mihi hec omnia de aprisione vel donatione sive per quicumque voces.

Et habet affrontationes ipsa quadra Sancti Ermengaudi: a parte orientis in termino de quadra de Oliba Carnaca vel de suis heredibus, de meridie in termino de Espigolell, de occiduo in pugo de Agilella, a parte vero circi in termino de Pet de Ovilia.

Quantum predictae III^{or} affrontationes includunt et isti termini ambiunt sic facio carta donationis ad domum Sancte Marie vel ad eius canonicam propter remedium anime mee. In tale conventum ut post obitum de me Guitard et mulier mea Helliardis sic remaneat ad domum Sancte Marie vel ad eius canonicam de ipsa quadra prenominate Sancti Ermengaudi ipsa VIII^a parte de castro vel de castris cum hominibus et illorum edificis, cum planis et montuosis, petras mobiles vel immobiles, et omni genere arborum, cum vieductibus vel reductibus, quam suprascriptum est, ipsas meas voces que ego ibi habeo vel habere debeo, totum ab integro, et est manifestum.

Quod si ego donator aut ullus homo vel femina aut aliqua persona qui contra hanc ista carta venerit pro inrumpendo, non hoc vindicet sed componat ipsa hec omnia suprascripta in duplo cum omnem suam meliorationem et semper habeat Sancta Maria et eius canonica ipsum decimum qui ad me pertinet. Et inantea ista carta donationis firma et stabilis permaneat modo vel omnique tempore.

Facta ista carta donationis V^o kalendas iulii, anno XXX° regnante Philippo rege.

Sig+num Guitard, qui ista <carta> donationis feci scribere et testes firmare rogavi. Sig+num Bernardo Seniofred levita. Sig+num Guilelmus Mironi, archidiaconi Palentine sedis. Sig+num Geribert, sacer de Acrimontis. Sig+num Raimundo, sacer Acrimontis. Isti sunt testes et visores et auditores.

Miro presbiter rogatus scripsit et die et anno SSS quod su<p>ra.

5

[Organyà,] 29 octubre 1093.

Estefania, muller de Guillem Riculf, dicta testament. Mana distribuir els béns que té a Nargó, Espodolla, Montanissell i altres llocs entre la canònica

de Santa Maria d'Organyà, diverses esglésies de la vall de Caboet, el seu marit, el seu cunyat Bernat Riculf[de Palència], els seus fills Pere, Bernat, Berenguer i Ramon i les seves filles. Mana al seu fill Pere que faci cantar misses en sufragi de la seva ànima als bisbes de Palència i Nájera.

O. Original (amplària 55,5 cm, alçària 14 cm): La Seu d'Urgell, Arxiu Diocesà, fons d'Organyà, perg. núm. 11.

Text ex O.

Cum Dominus hac Salvator omnium ad solium ascendit paternum, patres sancti hanc legem statuerunt, ut nullus fidelis intestatus de hoc seculo migraret, sed secundum possibilitatem suam pro redemptione anime sue de rebus suis in helemosina donare minime dubitent, et quicumque fidelis cupiens vitam eternam adipisci per scripturam roboratam vel firmatam, idest per suum testamentum quicquid Deo propitio adquisierit in sua memoria plena hoc facere studeant.

Igitur in Dei nomine ego Stefania,^(a) cupiens ad gaudia paradisi vel ad consortium omnium sanctorum pervenire, iussi hunc testamentum facere in mea memoria plena et loquela integra, ut si mors mihi advenerit, licentiam habeant isti manumissores mei, id est Willelm, vir meus, et Willelm, proli Alberti, et Trasuer, proli Magol, omnia quicquid visa sum habere ipsum meum directum sine ulla dubitatione donetis pro anima mea, ut ante tribunal Domini nostri Ihesu Christi veniam merear accipere de peccatis meis. Et est hec omnia de ipso avere que habeo cum viro meo Willelm, tam mobile quam immobile, ipsa medietate. Denique precipio vobis ut donetis ad domum Sanctę Marię, ad sue canonice, de ipsa mea medietate ipsa quarta part, exceptus ipsas equas et ipso polí. Et ipsas equas dimitto ad viro meo ipsa mea part, ut teneat illas et habeat in vita sua, in tali modo ut inchavalchet Remon, filio nostro, et postea habeat illas solidas et quietas, et fatiat mihi bene pro anima mea. Et ipsa medietate de ipso polí cavali remaneat ad Berenger, filio meo, pro anima mea. Et de ipsum meum alium mobile qui remanet, ad ipso capelà Sancte Marię solidos III, et ad baselicę Sancte Eulalię de Amindula solido I, et ad Sancti Andreę de Pugol similiter, et ad Sancti Martini Spodolia alio, et ad Sancti Andreę infra Pontons alio, et ad Sancti Aciscli Rivo Albo alio, et ipsi mei debiti siant soluti in comune. Et de alium meum avere qui remanet, ad Raimundus scribe solido I. Et ipsum totum alium qui remanet date pro anima mea in pauperibus, in sacerdotibus, in eclesiis, in helemosinis, in luminaria sancta sive in oblatione sacrificii, aut in qua melius mercede estimare potueritis. Et ipsos alodios meos quem habeo cum viro meo Willelm in cunctisque locis siant divisi cum fratre suo Bernard, exceptus ipsos qui sunt in Nargo et exceptus ipsa terra que est ad ipsa Coma quem dedit Mir Sanc ad Willem Ricolf, cum suis terminis. Et propter hoc ipsos alodios qui sunt de Bernard Ricolf,

tam de comparatione quam de parentorum, similiter siant divisi apud me et viro meo Willelm totis ab intecrum, et postea ego Stephania ipsa mea portione que ibi habeo teneat Willelm, viro meo, in vita sua sine blandimentum de filiis et filiabus meis, et post obitum suum ipsa mea portione de ipsos alodios que habeo in villa Spodolia totis ab intecrum, tam campis quam homines, remaneat ad Bernard, filio meo, in tali modo ut ille fatiat refectione cibi et poti ad canonica Sancte Marie de anno in anno, et si hoc permiserit quod facere non voluerit, dimittat ad aliis fratres, qualique primus hoc facere voluerit. Et de ipso meo alodio que habeo in Montanocell, ipsa mea part tam de comparatione quam de parentorum remaneat ad Sancta Maria Organiani, solidum et quietum. Et de ipso alio meo alode qui remanet de parentorum siat de filiis meis masculini <sexus>, id est Petro et Bernard et Berengario et Raimundo ipsa tercia parte, insuper cum illorum porcionibus; et ipsos alodes qui sunt de comparatione remaneant solidi et quieti ad filiis meis masculini sexus, id est Petro et Bernard et Berenger et Raimundo. Et ipsum alium alode qui remanet de parentorum in qualisque locis, simul in unum masculis et feminis faciant partes equales. Et ipsos olivarios quem habeo in Spodolia, qui mihi adveniunt de comparatione, quem emi de Eicolina et alium de Guilabert Vidal et de Madrona et alios duos olivarios de Bella, istos remaneant ad domum Sancte Marię Organiani ipsa mea part, et teneat illos vir meus in vita sua, et fatiat in vita sua per unumquemque annum luminaria ad domum Sancte Marie quadraginta noctibus si Deus eam ibi dederit, et post suum obitum remaneant ad Sancte Marię solidi et quieti ipsa mea part. Et de hoc quod superius scriptum est, quod ego mando atque iniungo si vir meus me supervixerit et uxorem duxerit, non habeat illa nec posterita sua in cunctis meis rebus ullamque rem.

Et ego rogo ut filio meo Petro precibus quem ego illi feci que fecisset mihi missas kanere ad episcopos de Palentia et de Nagera, fiat illi propter amorem Dei, quia sicut mihi iniuncxit, sic fatiat, quia mihi grande necesse est ut habeam Deum adiutorem in peccatis meis, amen.

Si quislibet homo vel femina qui hunc testamentum sive mandatum fregerit aut fregere voluerit^(b) sive dirumpere, in primis ira Dei illi veniat et cum Iuda proditor in inferno particeps fiat. Et inantea istum mandatum firmum et stabilissimum fiat modo vel omnique tempore et non sit disruptum.

Factum est istum testamentum IIII° kalendas novembris, anno XXX° IIII° regni Philippo rege.

Sig+num Stephania, qui hunc testamentum fieri iussit et testes firmare rogavit. Sig+num Bernard, proli Mir. Sig+num Compan, proli Liula. Sig+num Raimundo, proli Mir. Isti sunt testes.

Raimundus exorcista rogatus scripsit et sub SSS die et anno quod supra.

(a) *Segueixen els mots in Dei nomine, ratllats.* – (b) *volveruerit, per error.*